

Tres-cents anys de la *Monadologia*

MARIA RAMON CUBELLS

Universitat Rovira i Virgili
Facultat de Lletres

Avinguda Catalunya, 35
43002 Tarragona
mariaramon.cubells@urv.cat

Document presentat: 28 d'octubre de 2014

Acceptació: 12 de desembre de 2014

Resum: Aquest article està dividit en dues parts: la primera dedicada a la història de la gènesi de la *Monadologia*, i la segona al comentari interpretatiu dels primers paràgrafs de l'obra. En la història de la seva gènesi es tracta, entre d'altres qüestions, la relació de l'obra amb un altre text, els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, escrit *quasi* simultàniament el 1714. La *Monadologia* conté la doctrina de les mònades. Què vol dir això? Aquest serà el fil conductor de la interpretació dels primers paràgrafs de l'obra.

Paraules clau: Leibniz, Mònada, Substància, Monadologia, Natura, Gràcia.

Three-Hundred Years of 'Monalology'

Abstract: This article is divided into two parts: the first one is dedicated to the history of the genesis of the *Monadology*, and the second one is committed to the interpretative commentary of the first paragraphs. In the history of its genesis, I will attempt, among other issues, the relationship of the work with another text, *Principles of Nature and Grace*, written almost simultaneously in 1714. The *Monadology* contains the doctrine of monads. What does it mean? This will be the thread of the interpretation of the first paragraphs of the work.

Key words: Leibniz, Monad, Substance, Monadology, Nature, Grace.

És per mi un honor poder pronunciar la lliçó inaugural de la Societat Catalana de Filosofia d'aquest curs 2014-2015 i voldria agrair a la Junta de la Societat i al seu President haver-me fet aquest encàrrec, així com també els agraeixo a tots la seva presència avui aquí¹.

Com el títol d'aquesta conferència indica, avui tres-cents anys després que Leibniz l'escrigués, parlarem d'un clàssic de la metafísica moderna. La *Monadologia* és un text estrany i difícil d'entendre almenys per dues raons: per la seva brevetat (són 90 paràgrafs, és a dir, entre 15 i 20 pàgines en els formats de llibre estàndard) i per la seva condensació (sintetitza el pensament del filòsof, hi ressonen tots els temes que Leibniz ha tocat al llarg del seu recorregut intel·lectual). Aquests trets, al meu entendre, no són casuals, són estructurals: Leibniz ha volgut donar una concepció del tot, sense aturar-se en cap part. Això no obstant, l'estructura de la *Monadologia* no és axiomàtica, és el resultat de la confluència de diferents fils que van component una trama.

Donant per descomptat que entendre una obra filosòfica és interpretar-la, el problema aquí és que ni les coordenades que diríem «pròpies» del filòsof, ni les referències «externes», polèmiques, no són del tot fàcils de discernir. La *Monadologia* s'ha d'entendre dins del context filosòfic al qual Leibniz s'oposa: Descartes, Malebranche, Spinoza i Locke per un costat, i l'atomisme per l'altre; però també dins del context científic del moment (especialment importants les descobertes dels microscopistes) que Leibniz segueix.

La *Monadologia*, considerada un dels escrits més característics del filòsof de Leipzig, no serveix, penso, com a introducció a la filosofia leibniziana. És un text que des de molt aviat va suscitar controvèrsia i fins i tot llegendes més o menys fantàstiques en l'entorn leibnizià, tant pel que fa a la història del seu origen com per la doctrina mateixa de les mònades. Així, per uns, ha estat titllada de suprem resum de la metafísica leibniziana i comparada a un aparell de rellotgeria perfecte², mentre d'altres n'han destacat el seu caràcter enganyós³.

Dividiré aquesta lliçó en dues parts (breus): una la dedicaré a la història de la gènesi de la *Monadologia* i l'altra al comentari interpretatiu dels primers paràgrafs de l'obra.

1. Conferència inaugural del curs 2014/2015 de la Societat Catalana de Filosofia, celebrada el 28 d'octubre de 2014 a la Sala Pi i Sunyer de l'Institut d'Estudis Catalans.
2. «Yo no conozco obra de la mente humana que más se parezca a un aparato de relojería» (J. ORTEGA Y GASSET, «La Metafísica y Leibniz», *Obras Completas*. Madrid: Revista de Occidente, 1947, vol. III, p. 431-432).
3. H.H. DUBS, «The Misleading Nature of Leibniz's Monadology», *The Philosophical Review*, 50 (1941): 508-516: «it is my opinion that, in some important respect, is fundamentally misleading» (p. 508).

I/ Un primer problema dins la història de la seva gènesi⁴ fou la relació amb un altre text, els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, escrit quasi simultàniament, el 1714. Em sembla que val la pena començar per explicar algunes de les qüestions de la història d'aquests texts perquè poden aportar certa claredat tant respecte a l'home (al pensador) com respecte a l'obra.

Aquesta és la història de dos malentesos: per una banda, com ja avançava, tenim la qüestió de la seva relació amb els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, que comportà certa confusió entre ambdues obres, i també sobre la data de la seva escriptura: quina de les dues obres va ser escrita primer? D'altra banda, hi ha la qüestió del destinatari: a qui anava dirigida la *Monadologia*? O per a qui fou escrita? Pregunta que en relació als *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* no té misteri.

En un brillant article, Enrico Pasini⁵ presenta les tres hipòtesis que històricament ha plantejat la crítica sobre l'origen i el destinatari de la *Monadologia* qualificant-les com: el «mite originari», la *narratio secunda* (que acaba qualificant de «faula») i el que ell anomena «la quimera». Potser aquesta és una bona manera d'introduir-nos en la qüestió.

La primera història sobre l'origen de la *Monadologia* (*mite originari*) és la que trobem a la *Notícia Preliminar* de l'edició de la *Monadologia* d'Émile Boutroux (1881)⁶, on l'autor diu que la *Monadologia* és un resum del conjunt de la filosofia de Leibniz, que fou composta en francès durant la darrera estada del filòsof a Viena el 1714 i que el seu destinatari era el Príncep Eugeni de Savoia, el qual tancà l'obra en un cofre («cassette») com si es tractés d'un tresor inestimable⁷. Afegí que Leibniz primer escrigué la *Monadologia* i després els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*⁸, que n'eren una versió més simple (la qual cosa també va implicar que es busqués continuïtat entre les dues obres). Aquesta bonica (però errònia) història es va anar explicant fins als anys 50 del segle xx, tot i que va anar patint un gradual enderrocament⁹.

4. Va costar molt de determinar i fins pràcticament fa quatre dies no se n'ha dit l'última paraula: A. LAMARRA, R. PALAIA, P. PIMPINELLA, *Le prime traduzioni della 'Monadologie' di Leibniz (1720-1721). Introduzione storico-critica, sinossi di testi, concordanze contrastive*. Firenze: Olschki, 2001.
5. E. PASINI, «La monadologie: histoire de naissance», en *La monadologie de Leibniz. Genèse et contexte*, Essais édités par Enrico Pasini, Milano-Paris: Mimesis, 2005.
6. *La Monadologie*, publiée d'après les manuscrits et accompagnée d'éclaircissements par É. Boutroux. Suivie d'une note sur les principes de la mécanique dans Descartes et dans Leibnitz par H. Poincaré. Paris: Delagrave, 1881.
7. Op. Cit. 135
8. En la seva edició, Gerhardt, quan publica la correspondència del filòsof amb Rémond, ja data primer els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* que la *Monadologia*.
9. Primer KREIPKE (1910): l'únic a ressaltar és que respecte a l'ordre cronològic accepta que primer Leibniz escrigué els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i després *Monadologia* (però la data a 1715-1716); C. STRACK (1915) tesi més innovadora, resumint: temps i destinatari van junts.

La versió més coneguda i encertada (la *narratio secunda*) ha estat la d'André Robinet (1954) que va confeccionar una minuciosa edició crítica de les dues obres, acompanyada d'una reconstrucció, gairebé «detectivesca» (si se'm permet), de manuscrits, esborranys del propi filòsof i esborranys d'altres.

La tesi de Robinet en pocs mots és la següent: dins del preciós cofre del Príncep Eugeni de Savoia, el que hom hi trobà són els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* (i no pas la *Monadologia*), perquè la *Monadologia* l'havia destinada a l'entorn del Duc d'Orléans, concretament «al bel·licós Hugony, al totpoderós Rémond i al poeta Fraguier»¹⁰. Així, segons Robinet, Leibniz, després d'escriure els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* per al Príncep Eugeni de Savoia al mes de juliol de 1714, se les heu amb un front nou: ha de calmar la set de filosofia (leibniziana) del principal conseller del Duc d'Orléans, Rémond, que se sent «entusiasmats» amb les idees del filòsof. El més original, doncs, de la contribució de Robinet va ser la interpretació que la *Monadologia* havia estat confeccionada per al saló del regent de França i, també important, havia de servir perquè el poeta neollatí Claude François Fraguier pogués cantar les mònades amb hexàmetres¹¹.

Aquesta versió fou molt aviat contestada, sobretot les darreres conclusions («faula»), per M. Rudolph Boehm, qui començà per demanar-li al col·lega francès per què, si la *Monadologia* responia a l'encàrrec de donar el material perquè Fraguier la posés en vers, Leibniz no l'envià ni al poeta ni a Rémond ni a Hugony¹². En tot cas, aquest estudiós és qui forneix una tercera versió de la gènesi d'aquesta història de l'origen de la *Monadologia*: per a Boehm, els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i la *Monadologia* són la mateixa obra en diversos moments de seu desenvolupament, sent la *Monadologia* la seva darrera versió (entenem per què Pasini, com dèiem, qualifica de «quimera» aquesta tercera aproximació).

Dins de la crítica leibniziana avui s'accepta que es tracta de dos textos diferents, estretament lligats, l'un més didàctic, l'altre més de divulgació. S'admet que Leibniz va acabar la *Monadologia*, escrita pensant en Rémond, després dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, que havien estat compostos per al seu protector Eugeni de Savoia. Això no obstant, Leibniz també transmeté a Rémond els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* (a través de Sully), sigui perquè el filòsof no tenia polida la *Monadologia* o perquè s'acabà convertint en una obra diferent a la que convenia a Rémond o perquè les circumstàncies personals de Leibniz havien canviat. (Ara hi tornarem i ho veurem una mica de més a prop).

10. A. ROBINET, G. W. LEIBNIZ. *Principes de la Nature et de la Grâce fondés en raison. Principes de la philosophie, ou, Monadologie*, publiés intégralement d'après les manuscrits d'Hanovre, Vienne et Paris et présentés d'après des lettres inédites par André Robinet. Paris: PUF, 1954, (p. 1-2).

11. D'alguna manera, en aquell moment, la tesi de Robinet comportà una certa prevenció envers la *Monadologia*, per haver estat presentada com a apèndix dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i com una obra escrita per comanda.

Des del meu punt de vista, els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i la *Monadologia* són dues obres molt distintes, malgrat estar relacionades; a vegades s'ha dit que són complementàries: la primera diria en llenguatge popular el que la segona exposaria en llenguatge seriós. En tot cas, i malgrat la curiosa relació al mateix temps, les dues no diuen el mateix, no són «el mateix» en dues claus; les seves diferències ni poden explicar-se des de la tesi de l'evolució del pensament del filòsof ni tampoc les seves discrepàncies es deuen al distint destinatari. Sens dubte, i potser perquè Leibniz pensava escrivint, trobem una progressió en el seu pensament; de totes maneres, i malgrat tenir ben establerts uns períodes, en els darrers anys s'han anat proposant lectures que perceben més continuïtat, menys ruptures, més «preformatisme» (si se'm permet un terme que tan bé escau al filòsof) i en aquest sentit transformacions també presents en les formulacions madures del filòsof.

Som en els darrers anys de la vida de Leibniz¹³, un home que malgrat la gota i l'artritis, encara ofereix els seus serveis diplomàtics a totes les corts europees (Viena, París, Rússia, Anglaterra), un filòsof que malda per continuar tenint un lloc important en l'escenari polític del seu món i que acabarà tancat a Hannover, pràcticament isolat perquè quan hi torni després de l'estada a Viena (1712-1714) la cort ja haurà marxat cap a Londres.

El cas és que, a Leibniz el pressionen des de París per tal que els faci avinent algun text d'aclariment del sistema de les mònades. Així, a finals de 1713, en una missiva, Pierre Coste (el traductor de Locke) li transmet una carta de l'honorable conseller Rémond¹⁴ (que forma part del medi freqüentat per Malebranche), que ha quedat absolutament fascinat per la *Teodicea* i demana que Leibniz publiqui en un sol volum tots els escrits que té dispersos en revistes. També Hugony (l'11 de febrer de 1714) li anuncia una carta de Rémond i l'adverteix que els seus partidaris parisencs necessiten algunes precisions o aclariments sobre la seva doctrina de les mònades. I amb les mateixes demandes i també des de l'admiració absoluta, Leibniz rebrà les cartes directament de Rémond, que li transmetrà mostres de les arts poètiques de Fraguier.

No està de més recordar, doncs, que el savi Leibniz, durant la seva darrera estada a Viena, on va viatjar amb la missió diplomàtica de consolidar l'aliança entre l'emperador d'Àustria i el tsar Pere el Gran contra França, està molt ocupat en projectes científics, acadèmics i també redactant memoràndums polítics; també filosòficament juga en molts fronts a la vegada: està component una refutació de l'ocasionalisme (com li escriu a Louis Bourguet); ha conegut i freqüentat Eugeni de Savoia; a més d'altres importants correspondències, inicia la correspondència amb Rémond perquè no pot deixar passar l'ocasió de pene-

12. R. BOEHM, «Notes sur l'histoire des 'Principes de la Nature et de la Grâce' et de la 'Monadologie' de Leibniz», *Revue philosophique de Louvain*, 55 (1957): 232-251, especialment, p. 237.

13. E. J. AITON, *Leibniz. Una biografia*, Madrid: Alianza, 1992.

trar i influir en la cultura francesa i, sens dubte, el complauria veure's «poetitzat»; està immers en la polèmica amb els newtonians...

Ja és ben curiós, tornant a la qüestió, que Leibniz redactés pràcticament al mateix temps dues obres com les que ara ens ocupen. Els estudiosos i editors de Leibniz han intentat trobar un text que sigui a la base de la gènesi de la *Monadologia* i *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i han conclòs que aquest «ancestre comú» és el que es coneix com *Éclaircissement*, l'apèndix, el *Beilage* que publicà Gerhardt (GP III, 622-624) amb la carta de Leibniz a Rémond (datada a Viena el juliol de 1714) que precisament hauria de donar les explicacions i fer els aclariments que se li havien demanat sobre la doctrina de les mònades. El *Beilage* és un text que Leibniz devia haver començat el mes de juny i que s'anava allargant arribà un moment que el filòsof el deixà inacabat¹⁵, i aleshores començà dues obres, *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i *Monadologia*, que malgrat que són molt properes en el temps (anàlisi del paper: mateixa raima, etc.) són absolutament independents: la primera, *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, més continuïsta, escrita per al Príncep Eugeni de Savoia, que acabaria a finals d'agost; de la segona, més radical, que es coneixeria com a *Monadologia*, no se sap la data en què l'acabà, però és posterior als *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i condueix vers l'estadi final de la metafísica leibniziana. La crítica actual considera molt important destacar que la *Monadologia* marca el retorn de Leibniz als escrits orientats a la conversió dels grans personatges del seu temps.

Mentrestant a Leibniz el reclamen insistentment des de la cort de Hannover i com que el filòsof invariablement en fa cas omís, acaben suspenent-li el sou. Ell presenta tota mena d'excuses: no podia deixar Viena perquè s'hi havia declarat una epidèmia; és de màxima importància per als interessos de la cort hannoveriana que romanguí encara una mica més a Viena; les negociacions amb què estava embarcat eren de summa importància per a l'emperador; l'ocupava la creació de la Societat de Ciències de Viena; l'artritis li impedia de viatjar amb el fred, digué al gener, però al maig marxà de Viena per anar a «prendre les aigües» a una mena de balneari proper. Que no tenia cap ganes de tornar és encara més clar quan al juny la seva estimada amiga, la princesa Sofia, mare de l'elector, mor a Hannover, i Leibniz no es mou de Viena. Tanmateix, al mes d'agost, a Londres, morí la reina Anna i Georg Ludwig de Hannover la succeirà en el tron, i esdevindrà *George I of Great Britain*. Les coses havien canviat diametralment per al filòsof: era temps de marxar de Viena. El filòsof tindrà poc temps per enllestir-ho tot i el 26 d'agost de 1714, a la carta que escriu a Rémond, li annexa els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*.

14. Així a Leibniz se li obre l'entorn del duc Philippe d'Orléans, nebot del rei de França.

15. «J'espéroi de joindre à cette lettre quelque Eclaircissement sur les Monades que vous paroisssés demander, mais il m'a crû sous la main, et bien de distractions m'ont empêché de l'achever si-tot» (GP III, p. 618).

Aquesta decisió no deixa de ser estranya perquè la *Monadologia* ja la té escrita, com Robinet indica: hi ha còpies de l'obra que deriven de l'últim estat vienès del manuscrit, per tant la raó de no enviar-li a Rémond no deu ser que necessiti polir-la o perfeccionar-la (tot i que la segona còpia, la definitiva, serà retocada a Hannover)¹⁶.

Malgrat l'estranyesa que causi que el filòsof es posés al mateix temps a escriure dues obres, això indica que les distingia clarament, tanmateix amb l'acció d'enviar a França els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, semblaria que són intercanviables. Explicar què motivà aquest canvi és, potser, impossible de discernir amb total seguretat tot i que hi ha algunes dades que són interessants: Rémond li ha demanat aclariments i ha demostrat tenir molt d'interès a difondre la *Teodicea* i li promet que esdevindrà un vehicle de penetració leibniziana en cercles malebranchians; Leibniz no vol deixar passar l'oportunitat de satisfer-lo; ara bé, la *Monadologia* ha esdevingut una peça que ha evolucionat i que probablement condensa la metafísica de Leibniz d'una nova manera. En canvi, els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* és un text preparat per a un «filòsof amateur» (el Príncep Eugeni), té un caràcter de recull divulgatiu, en el qual no hi caben ni subtileses ni meticuloses polèmiques anti-Malebranche. La *Monadologia* no respon pas a aquesta fórmula de divulgació i aclariment, és un compendi de la filosofia de Leibniz, més que un resum; és una exposició ordenada, minuciosa, precisa, que acaba sent una obra dirigida a un lector format filosòficament que hagi seguit la trajectòria de Leibniz i estigui disposat a estudiar-ne la metafísica escrita en llenguatge monadològic.

Resta un element del qual fins ara no he parlat i que pot resultar aclaridor (i argumentatiu) en aquest relat de la història de l'origen de l'obra: em refereixo a les al·lusions a la *Teodicea* que trobem en la còpia vienesa (i d'altres) de la *Monadologia*. Pasini és de l'opinió que és un indicatiu que, fins a un cert moment, Leibniz pensava en la proposta de Rémond (compondre, amb la *Théodicée* i els escrits apareguts a les revistes del moment, un recull de la seva filosofia) i les referències a la *Théodicée* eren una guia per a Rémond. Aquest era, certament, com hem dit, un projecte que d'entrada el va seduir, però el desenvolupament o maduració de l'obra probablement li mostrà que no era el text més adequat (ni per a aquesta finalitat ni tampoc per a convertir-lo en un poema!). Així, a partir de la còpia *Monadologia* [B], escrita amb un paper d'una altra raima i posterior, ja a Hannover, Leibniz elimina aquestes referències a la *Théodicée*¹⁷. Aquesta diferència, doncs, entre la còpia [A] i la [B] és el que marca la liquidació progressiva dels projectes fonamentats en Rémond. Per altra banda, el conseller li

16. A. ROBINET, *op. cit.*, p. 12.

17. Referències problemàtiques, per altra banda, ja que a vegades deixen el lector perplex. De totes maneres, moltes edicions actuals (fetes des de la *Monadologia* [B]) donen les referències de la *Teodicea*: és el cas de les dues darreres en castellà (Velarde, 1981; Soto-Bruna (OFC), 2010).

escriurà, satisfet, que la lectura dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* (juntament amb les altres lectures) l'han convertit en competent en la seva filosofia.

Aleshores, si la *Monadologia* ja no té com a fita completar el recull que ha de fer per al Cercle del Duc d'Orléans per difondre entre els «esperits curiosos» el leibnizianisme a França, guanya completa autonomia i esdevé una obra per si mateixa.

El 3 de setembre de 1714 Leibniz s'encamina cap a Hannover, on arriba el 14 d'aquell mes; el 12 d'octubre la seva amiga Carolina, que ha esdevingut princesa de Gal·les¹⁸, marxa cap a Londres sense ell. A començaments de 1715, com saben, el rei prohibeix al filòsof de fer cap viatge abans no acabi la història de la casa de Hannover. Certament, Leibniz havia caigut en desgràcia a la cort de Hannover, però la polèmica sobre el càlcul infinitesimal no era aliena a la negativa reial que viatgés a Londres¹⁹.

Com que l'escrit no fou publicat pel filòsof, tampoc no tenia títol. El nom «*Monadologia*» li va posar Heirich Köhler quan el 1720 el va traduir i publicà per primera vegada en alemany. Tanmateix en la primera edició llatina, feta per Wolff el 1721 i publicada en les *Acta eruditorum*, el títol fou *Principia philosophiae*. Avui s'accepten ambdós títols, però es considera que *Monadologia* és el més escaient, ja que malgrat Leibniz en els seus darrers escrits continuï utilitzant expressions com «substància», «substància individual», «substància corporal», etc., el mot tècnic és *mònada*, concepte clau de la doctrina de la substància i de la doctrina de l'harmonia preestablerta. La «*mònada*» ha guanyat el caràcter de primitivitat i «*monadologia*» és un nom que ja havia agradat a Leibniz per anomenar la seva filosofia.

II/ Certament, la *Monadologia* conté la doctrina de les mònades, és una monadologia. I què vol dir això? Com és sabut, a parer de Leibniz, totes les confusions relatives al continu provenen d'una errònia concepció respecte a la natura del cos i de l'espai; per a una comprensió correcta d'ambdós li cal un nou concepte de substància. Aquesta nova noció de substància fou proposada, front a Descartes i els atomistes, al voltant de 1690 i és el fonament de la seva monadologia. La solució de Leibniz, doncs, es basa en el concepte d'una substància simple dotada de força que, des de 1695, es denominarà *mònada* i és proposada com a fonament i origen de la multiplicitat material, sent ella mateixa inextensa i activa.

Així, al llarg de la seva trajectòria filosòfica, Leibniz se serveix de diverses denominacions per referir-se a la substància, unes de tradició aristotèlica (*entelèquia*, *força primitiva*, *forma substancial*), d'altres en relació (crítica) als ato-

18. Recordem: Carolina de Brandenburg-Ansbach era l'esposa de Jordi II (fill del rei Jordi I, proclamat rei d'Anglaterra).

19. J. ECHEVERRÍA., *Leibniz. Filosofia para princesas*, Madrid: Alianza, 1989 (p. 36).

mistes del seu temps (àtom de substància o *àtom formal*, *punt metafísic* o *punt de substància*, *unitat vertadera* o *unitat de substància*). Probablement li van resultar inadequades tant les denominacions d'una tradició com les adoptades en oposició als altres. I, com he dit, en els seus darrers escrits introdueix i prefereix la paraula «mònada»²⁰.

Etimològicament «mònada» prové del terme grec *monas* que significa unitat. És un mot que es va conformar dins de la tradició pitagòrica i que fou reprès per Plató (*Fedó*, 101, C). Tanmateix la font més immediata per a Leibniz és G. Bruno, que defineix Déu com *monas monadum*. Bruno i Leibniz prenen aquesta paraula de la tradició hermètica i cabalística.

El mot «mònada» reunia, doncs, avantatges: primera, és un mot per si mateix significatiu, no cal afegir-hi cap qualificatiu; segona, el seu significat resulta plenament adequat per designar la substància absolutament indivisible. «*Monas* —escriu Leibniz als *Principis de la Naturalesa i de la Gràcia* (1, GPVI, 598).—, és veu grega, que significa unitat o el que és u».

Hi ha un lèxic propi de la mónada que és distint del que articula la substància individual²¹. La transició, a partir del *Système Nouveau* (1695), del lèxic de l'individu al de la mónada exemplifica l'evolució leibniziana i la radicalitat del seu intent filosòfic. La mónada no se sobreposa simplement a l'individu, no es tracta d'una millor designació per a un mateix concepte. Com diu Cardoso, la introducció de la mónada mira de retirar a la noció d'individu la càrrega atomística que habitualment comporta (no entraré ara en els problemes que implica)²².

Llegim a la *Monadologia*: «(1) La MÒNADA, de la qual aquí parlarem, no és altra cosa que una substància simple que entra en els compostos; simple, és a dir, sense parts. (2) És precís que hi hagi substàncies simples, perquè hi ha compostos; ja que el compost no és altra cosa que un munt o AGREGAT de simples»²³.

Aquesta és la tesi monadològica: afirmar que existeixen substàncies simples, que s'anomenen unitats veritables o mónades, ja que existeixen «coses» compostes. Des del punt de vista lèxic, la mónada associa dos termes que la quali-

20. «La realitat em sembla consistir, en suma» —escriu en la carta a Miguel Ángel Fardella del 13 de setembre de 1696, un dels primers textos leibnizians en què apareix el vocable— «en la vertadera noció de mónada, és a dir, d'unitat real; aquesta unitat és un àtom formal, ja que no hi ha àtom material i no hi ha vertadera unitat en la matèria; aquesta unitat és un punt substancial, una essència, mentre que el punt matemàtic no és més que un mode».

21. A. BECCO, *Du simple selon Leibniz*, Paris: Vrin, 1975, p. 30-31.

22. A. CARDOSO, *O trabalho da mediação no pensamento leibniziano*, Lisboa: Edições Colibri, 2005, p. 213.

23. «(1) LA MONADE dont nous parlerons ici n'est autre chose qu'une substance simple, qui entre dans les composés; simple, c'est à dire, sans parties. (2) Et il faut qu'il y ait des substances simples, puisqu'il y a des composés; car le composé n'est autre chose qu'un amas, ou AGGREGATUM des simples».

fiquen com a tal: *unitat* i *simplicitat*. «Simple» vol dir sense parts, inextens i indivisible. «I aquestes mònades són els verdaders àtoms de la naturalesa i, en una paraula, els elements de les coses», diu al paràgraf tercer. Així, doncs, és una entitat completa, closa en si mateixa, simple, inextensa i dotada de força.

Encara que no és el moment i no ho exposaré amb detall, una de les diferències importants entre *Monadologia* i *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* la trobem ja en els respectius primers articles: en els *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* s'utilitza el concepte de «substància composta», a la *Monadologia* trobem el neutre «compost», és més: sembla que Leibniz hagi tingut cura d'evitar l'ús de «substància composta». En tot cas, la doble formulació que trobem en *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* i *Monadologia* no pot explicar-se amb la tesi de l'evolució, ja que ambdós textos són de 1714 i són essencialment diferents sobre aquest tema²⁴. També, i crec que en el mateix sentit, al paràgraf 7 dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*, el filòsof indica una ruptura entre física i metafísica; escriu: «fins ara hem parlat com a simples físics; ara hem d'elevant-nos fins a la metafísica». En la *Monadologia* aquesta fractura no hi és.

Com es recordarà, Leibniz des de bon començament en la confecció de la seva definició de «substància» es reclama seguidor o continuador d'Aristòtil i fonamentalment contrari a les definicions de Descartes i Spinoza. També respecte al tema de la relació cos / ànima desenvoluparà la seva tesi de l'harmonia preestablerta front la teoria cartesiana que separava taxativament *res cogitans* i *res extensa*; el filòsof de Hannover defensa que ambdós (cos / ànima) són indissociables, que tota la natura està animada, que cada porció de matèria conté un món de criatures, vivents, animals, entelèquies (§66) sent la diferència entre éssers només de grau²⁵. S'estableix (des d'aquesta «simpatia» entre tots els éssers) una jerarquia en funció del seu grau de perfecció (simples vivents, animals i esperits).

Però tornant a la mònada, què vol dir aquí «unitat»? Es tracta d'una vertadera unitat que pertany a l'àmbit del real. Aquesta és la unitat dels anomenats àtoms formals, àtoms de substància o *punts metafísics*²⁶.

24. Així doncs, en el §1 dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia* Leibniz escriu: «§1. La substància és un ésser capaç d'acció. És simple o composta. La substància simple és la que no té parts. La composta és la reunió de les substàncies simples o mònades. *Monas* és una paraula grega que significa unitat o el que és un. Els compostos o cossos són multituds. Les substàncies simples, les vides, les ànimes, els esperits són unitats. §2. Les mònades, per no tenir parts, no poden ser formades ni destruïdes. [...]. §3. [...] I cada substància simple o mònada distingida, que constitueix el centre d'una substància composta (com, per exemple, d'un animal) i el principi de la seva unitat, està envoltada d'una massa composta per una infinitat d'altres mònades que constitueixen el *cos propi* d'aquesta mònada central».

25. Totes les diferències en la *Monadologia* acaben sent merament de grau.

26. «Els punts físics són indivisibles només en aparença; els punts matemàtics són exactes, però són solament modalitats; només els punts metafísics o de substància, constituïts per les formes o ànimes, són exactes i a més reals» (GP IV, 483).

A la *Monadologia*, doncs, Leibniz sosté que d'una banda hi ha mònades, substàncies simples, sense parts, amb percepcions i apeticions; i de l'altra, agregats, que no posseeixen unitat intrínseca, llur unitat és doncs nominal i relativa a la percepció. La tesi monadològica possibilita entendre la realitat des de la noció de mònada i de les representacions de les mònades, per tant es pot pensar l'organicitat també des d'aquí, des de les representacions. Per a Leibniz hi ha una relació d'expressió entre la mònada i l'exterioritat; la mònada expressa el que hi ha, però no sortint fora de si, sinó explicitant el que ja es trobava en ella, es tracta d'un moviment d'exteriorització, de desenvolupament. De tota manera, hi ha un enllaç que em permet explicar el que es desenvolupa en mi en funció del que s'esdevé a l'exterior (i viceversa) i aquest enllaç passa a través del cos. Aquestes dues tesis (a saber: 1/ que només les mònades són reals, i 2/ que només són lligades al cos) són difícils de compaginar. Ens trobem amb interpretacions que parlen d'incongruència leibniziana (Rutherford) i d'altres que consideren que la mònada és en i per al compost (Cardoso).

Així, doncs, la substancialitat només convé a la mònada i l'entitat de la resta (cossos, matèria, extensió, espai, temps, ...) és fenomènica. El fenomen està fonamentat en un subjecte, és sempre fenomen d'algú o, si volem, el seu ésser equival a ser com contingut objectiu (representatiu) d'un subjecte percipient, alhora que cal atendre la seva referència expressiva (problemàtica de definir) a una mònada. Des d'aquesta perspectiva, la unitat (que Leibniz identifica amb l'entitat) característica de la mònada (*unum per se*), no la podem trobar en l'àmbit del fenomen i això vol dir que els altres tipus d'unificació no són essencials, sinó accidentals (*unum per accidentis*). La noció «agregat» serveix per designar aquelles col·leccions de coses que, malgrat la seva aparença, no tenen veritable unitat (com un exèrcit o un ramat). Veritable unitat significa aquí, des de la perspectiva del filòsof, aquella unitat que no depèn d'un subjecte percipient. Així, doncs, el que trobem és que els agregats són tals (un agregat) en funció d'aquell que afegeix, sense el qual, de fet, no romanen (no són un agregat). Des d'aquestes premisses, en el món físic només podem trobar col·leccions mancades de tota entitat (unitat real), perquè el món físic no seria més que un conjunt de fenòmens concordants, la qual cosa vol dir que allò que convé a l'àmbit de l'existència actual (física) és ser una representació continguda en el si de les mònades. La tensió entre el possible i l'existent, o millor, entre el real possible i el real actual, no només queda reflectida en el sistema de Leibniz per la parella esmentada (possible – existent), sinó que queda també expressada per la parella ser existent ideal (mental, objectiu) i ser existent físic. Aquesta duplicitat de plans es pensa des de la noció fonamental d'Harmonia (universal i preestablerta) i des de la possibilitat que ella ofereix: la correspondència. Però, «correspondència» significa, entre altres coses, incapacitat d'influx real, assenyala, en darrer terme, la duplicació del mateix en dues claus (monàdica i física).

Amb aquests pressupostos, és a dir: si només hi ha mònades (definides com a entitats tancades, immaterials i inextenses), no hi haurà res més que mereixi el nom de «substància», i qualsevol conjunt o reunió de coses serà només un agregat, caracteritzat per posseir una unitat accidental, el que significa: sense veritable unitat en si. Això implicaria, doncs, que l'aparent diferència entre orgànic i inorgànic és o bé inexplicable en sentit fort o bé és minimitzada (com una diferència de grau), perquè ambdós són categories del món de l'aparença. Per tant, si l'organisme és interpretat des de les mònades soles, sent només elles substància, té la mateixa entitat que qualsevol agregació, és a dir: els organismes són agregats²⁷.

Quan Leibniz criticava l'explicació cartesiana de la relació entre *res extensa* i *res pensant* (o la unió cos – ànima), considerava que amb la noció d'harmonia preestablerta havia solucionat el problema. No obstant això, esperonat pels comentaris de Tournemine —que malgrat trobar aquesta hipòtesi millor (més bella) que les altres, diu que Leibniz reemplaça la unió real per una connexió perfecta, però que «correspondència» o «harmonia» no són ni unió ni enllaç essencial— el filòsof tornarà més endavant a plantejar-se la qüestió²⁸.

Només per acabar he de mencionar que un recorregut exhaustiu per la *Monadologia* hauria de passar, a més de per la definició de mònada i les seves propietats (i conseqüències), per l'anàlisi dels principis leibnizians del coneixement (el moment gnoseològic, diuen alguns), així com per la consideració de Déu i del món. També, abans de concloure, caldria esmentar almenys que la filosofia monadològica ha estat molt fèrtil en camps diversos (física, biologia, lògica, etc.).

27 Aquesta és una lectura de la *Monadologia* que s'allunyaria molt de la versió que hom donaria des dels paràgrafs dels *Principis de la Naturalesa i la Gràcia*.

28 Ja en el *Système Nouveau* (1695) va escriure: «Després d'haver establert aquestes coses vaig creure entrar a port però al posar-me a meditar en la unió de l'ànima amb el cos vaig anar com rebutjat a alta mar. En efecte, no trobava manera d'explicar com el cos fa passar alguna cosa a l'ànima o viceversa, ni com una substància pot comunicar amb una altra substància creada». Leibniz és conscient que no pot explicar la unió (ni la comunicació).